

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՐԶԵՐԻ ԲՆՈՒԹԱԳՐԵՐԸ

ք. Ե Ր Ե Վ Ա Ն
(մարզի կարգավիճակով)

Տարածքը՝	227 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	8315 հա
<i>այդ թվում՝</i> վարելահողեր	2139 հա
Թաղային համայնքներ՝	12
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)՝	1248.7 հազ. մարդ

Երևան քաղաքի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 32.9 %-ը:

1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում ք. Երևանի տեսակարար կշիռը կազմել է 43.2 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 1.4%-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 71.0%-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 73.9%-ը:

Երևանը Հայաստանի Հանրապետության մայրաքաղաքն է: Այն խոշորագույնն է ոչ միայն ՀՀ ներկայիս 48 քաղաքների, այլև պատմական Հայաստանի մայրաքաղաքների շարքում: Երևանն աշխարհի հնագույն քաղաքներից է և ունի 2.780 տարվա պատմություն (հավերժական քաղաք Հռոմի, Կարթագենի, Նինվեի և Դամասկոսի հասակակիցն է): Գտնվում է մոտավորապես նույն լայնության վրա, ինչ Վաշիգտոնը, Մադրիդը, Պեկինը:

Խորհրդային իշխանության տարիներին գավառական քաղաքից (1920թ. բնակչության թվաքանակը 30 հազարից պակաս էր) ժամանակակից **Երևանը** վերածվել է հանրապետության խոշոր արդյունաբերական (արդյունաբերական ներուժի գրեթե կեսը), մշակութային և գիտական կենտրոնի (ԲՈՒՀ-երի և գիտահետազոտական հիմնարկների 98%-ը), ինչպես նաև կարևորագույն տրանսպորտային հանգույցի (Երևանում հանգուցվում է Սև ծովը Պարսից ծոցին կապող երկաթգիծը և այն Բաքու-Թիբիլիսի երկաթուղուն միացնող (Երևան-Հրազդան-Իջևան-Աղստաֆա) գիծը, տեղական նշանակություն ունի Երևան-Սևանի ավազան-Սոտք գիծը, ՀՀ գլխավոր օդային դարպասն է իր երկու՝ Չվարթնոց և Էրեբունի միջազգային օդանավակայաններով, անցնում են մի շարք ավտոխճուղիներ): Այստեղ են գտնվում հանրապետության պառլամենտն ու կառավարությունը, բոլոր նախարարություններն ու հիմնական գերատեսչությունները, դրամատների ու բորսաների ճնշող մեծամասնությունը: Երևանը ՀՀ նախագահի նստավայրն է: Այստեղ են գտնվում նաև արտասահմանյան երկրների դեսպանատները, ՄԱԿ-ի և մյուս միջազգային կազմակերպությունների ու ներկայացուցիչների գրասենյակները:

Երևան քաղաքն ամենախոշորն է բնակչության թվաքանակով, իր մեջ ներառում է 12 թաղեր՝ Աջափնյակ, Ավան, Արաբկիր, Դավթաշեն, Էրեբունի, Կենտրոն, Մալաթիա-Մեքաստիա, Նոր Նորք, Նորք-Մարաշ, Նուբարաշեն, Շենգավիթ, Քանաքեռ-Զեյթուն, ընդգրկելով հանրապետության բնակչության մեկ երրորդը և մոտ 50 անգամ գերազանցելով բնակչության խտության միջին հանրապետական ցուցանիշը:

Երևանը հարուստ է ճարտարապետական կառույցներով, որոնք շարունակել ու զարգացրել են միջնադարյան մայրաքաղաքների և ընդհանրապես հայկական ազգային ճարտարապետության ավանդույթները:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Երևան քաղաքի 41327 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 20140-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների 90%-ից ավելին կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված, գլխավորապես առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության, անշարժ գույքի գործառնությունների, շինարարության և այլ առևտրային գործունեության (86%) օբյեկտներ են:

**Ե Ր Ե Վ Ա Ն Ք Ա Ղ Ա Ք Ի Թ Ա Ղ Ա Յ Ի Ն
Հ Ա Մ Ա Յ Ն Ք Ն Ե Ր Ի Բ Ն Ա Կ Չ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն Ը
1999 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ**

հազ. մարդ

Թաղային համայնքի անվանումը	Բնակչության թվաքանակը
ք. Երևան, ընդամենը	1248.7
Աջափնյակ	125.9
Ավան	50.5
Արաբկիր	151.4
Դավիթբաշեն	50.7
Էրեբունի	126.5
Կենտրոն	180.5
Մալաթիա-Սեբաստիա	159.6
Նոր Նորք	131.5
Նորք-Մարաշ	14.6
Նուբարաշեն	9.3
Շենգավիթ	145.5
Քանաքեռ-Զեյթուն	102.7

Հաշվարկները կատարվել են հիմք ընդունելով 1996թ. «Երևան նախագիծ» պետական ձեռնարկության կողմից ներկայացված առանձին համայնքների բնակչության թվաքանակը, տարածքային ՔԱԿԳ բաժիններից ստացված ծնվածների և մահացածների ակտերը, ինչպես նաև ՀՀ ՆԳ նախարարության անձնագրային ծառայություններից ստացված եկողների և մեկնողների կտրոնները:

ԱՐԱԳԱԾՈՏՆԻ ՄԱՐԶ

Կենտրոնը՝ ք. Աշտարակ

Տարածքը՝	2753 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	136667 հա
<i>այդ թվում՝</i> վարելահողեր՝	55771 հա
Քաղաքային համայնքներ	3
Գյուղական համայնքներ՝	111
Գյուղական բնակավայրեր՝	116
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)	166.7 հազ. մարդ
<i>այդ թվում՝</i> քաղաքային՝	46.9 հազ. մարդ
գյուղական՝	119.8 հազ. մարդ

Արագածոտնի մարզը զբաղեցնում է ՀՀ տարածքի 9.3%-ը: Մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 4.4 %-ը:

1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Արագածոտնի մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 1.6 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 9.1%-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 1.1%-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 1.4%-ը:

Արագածոտնի մարզն (մարզկենտրոնը՝ ք.Աշտարակ) իր անունը ժառանգել է պատ-մական Այրարատ աշխարհի Արագածոտն գավառի անունից: Այն գտնվում է մայրաքաղաք Երևանի և ՀՀ ամենաբարձր լեռնագագաթի՝ Արագածի (4090 մ) միջև: Մարզի տարածքն արևմուտ-քում ձգվում է մինչև Թուրքիայի հետ պետական սահմանը: Մարզն իր մեջ ընդգրկում է Աշտարակ-կի, Ապարանի, Արագածի և Թալինի տարածաշրջանները: Արագածոտնի մարզում են գտնվում Աշտարակ, Ապարան և Թալին քաղաքները, ինչպես նաև 116 գյուղական բնակավայրեր: Բնակչու-թյան 72%-ը բնակվում է գյուղերում (գյուղական բնակչության ամենաբարձր տոկոսն է հանրա-պետության մարզերի կտրվածքով):

Մարզի տարածքով անցնում են հանրապետական նշանակության 3 ավտոխճուղիներ՝ Երևան - Աշտարակ - Թալին - Գյումրի, Երևան - Աշտարակ - Ապարան - Սպիտակ, Երևան -Ար-մավիր - Քարակերտ - Գյումրի: Մարզի տարածքը հատում է նաև ՀՀ գլխավոր երկաթուղին (միայն ծայր արևմտյան հատվածով, ուստի մարզի տնտեսական զարգացման վրա էական ազդեցություն չի թողնում):

Մարզի տարածքով մեկ ցրված են միջնադարյան բազմաթիվ կառույցներ: Հայտնի են հատ-կապես Ամբերդը, Թալինի, Սաղմոսավանի, Աշտարակի եկեղեցիներն ու վանքերը:

Մարզում է գտնվում Բյուրականի նշանավոր աստղադիտարանը:

Մարզի ներկայիս տնտեսության առաջատար ճյուղը գյուղատնտեսությունն է (խաղողա-գործություն, այգեգործություն, հացահատիկային տնտեսություն և անասնապահություն):

Արդյունաբերությունը հենվում է տեղում արտադրվող գյուղատնտեսական մթերքների վե-րամշակման և շինանյութերի հանքավայրերի շահագործման վրա: Ամենազարգացած ճյուղը սննդի

արդյունաբերությունն է: Ջգալի է նաև շինանյութերի, թեթև և մեքենաշինական արդյունաբերության առանձին ճյուղերի տեսակարար կշիռը:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Արագածոտնի մարզի 2747 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 1634-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների 88 տոկոսից ավելին կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականու-թյան վրա հիմնված, գլխավորապես գյուղատնտեսության, առևտրի և սպասարկումների, վերա-մշակող արդյունաբերության (75%) օբյեկտներ են:

Աշտարակ քաղաքը (մարզկենտրոն՝ 1995թ.) գտնվում է Քասաղ գետի ափին, Երևանից 20 կմ հյուսիս-արևմուտք, հիմնադրվել է 9-րդ դարում: Այժմ քաղաքում բնակվում է 29.7 հազ.բնակիչ, համարվում է Երևան-Գյումրի, Երևան-Սպիտակ ճանապարհների հանգույց:

Աշտարակ քաղաքը զարգացել է որպես Երևանի արբանյակ քաղաք: Կատարում է մարզի ընդարձակ տարածքի վարչաքաղաքական, տնտեսական, գիտական ու կրթամշակութային կազմակերպիչ կենտրոնի գործառնություն: Գործում են գիտական հաստատություններ, ժամանակակից արդյունաբերական ձեռնարկություններ (առանձնանում է հատկապես «Աշտարակ կաթ» ՓԲԸ), կրթական, մշակութային ու առողջապահական հիմնարկներ:

Մարզկենտրոնի հարևանությամբ գտնվող Օշական գյուղում հայ գրերի ստեղծող սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի շիրիմ-դամբարանն է:

Ապարան քաղաքը (10.3 հազ.բնակիչ) մարզում մեծությամբ և նշանակությամբ երկրորդ քաղաքն է: Գտնվում է Քասաղ գետի ափին (Երևանից 59 կմ հեռավորությամբ):

Թալին քաղաքը (7.6 հազ.բնակիչ) գտնվում է Արագածի հարավ-արևմտյան լանջին: Քաղաքի շրջակայքում հայտնաբերվել են հնագույն բնակավայրի հետքեր (Ն.ք. II հազարամյակ):

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Աշտարակ	ք. Աշտարակ գ. Մոլոնի
Ապարան Թալին	ք. Ապարան ք. Թալին

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Ագարակ (Աշտարակի տարածաշրջան)	Ագարակ
Ագարակ (Թալինի տարածաշրջան)	Ագարակ
Ալագյազ	Ալագյազ
Ակունք	Ակունք
Աղձք	Աղձք
Ամրե թագա	Ամրե թագա
Անտառուտ	Անտառուտ
Աշնակ	Աշնակ
Ավան	Ավան
	Խնուսիկ
Ավթոնա	Ավթոնա
Ավշեն	Ավշեն
Արագած (Ապարանի տարածաշրջան)	Արագած
Արագած (Թալինի տարածաշրջան)	Արագած
Արագածոտն	Արագածոտն

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Արա	Արա
Արեգ	Արեգ
Արտաշավան	Արտաշավան
	Լուսադբյուր
	Նիգատուն
Արտենի	Արտենի
Արուճ	Արուճ
Ափնագյուղ	Ափնագյուղ
Բազմադրբյուր	Բազմադրբյուր
Բայազ	Բայազ
Բառոժ	Բառոժ
Բերքառատ	Բերքառատ
Բյուրական	Բյուրական
Գառնհովիտ	Գառնհովիտ
Գեղաղիր	Գեղաղիր
Գեղաձոր	Գեղաձոր
Գեղարոտ	Գեղարոտ
Գետափ	Գետափ
Գյալթո	Գյալթո
Դաշտաղեն	Դաշտաղեն
Դավթաշեն	Դավթաշեն
Դերեկ	Դերեկ
Դիան	Դիան
Դպրեվան	Դպրեվան
Եղիպատրուշ	Եղիպատրուշ
Եղնիկ	Եղնիկ
Երնջատափ	Երնջատափ
Զարինջա	Զարինջա
Զովասար	Զովասար
Թքուջուր	Թքուջուր
Թլիկ	Թլիկ
Իրինդ	Իրինդ
Լեռնապար	Լեռնապար
Լեռնարոտ	Լեռնարոտ
Լուսագյուղ	Լուսագյուղ
Լուսակն	Լուսակն
Ծաղկահովիտ	Ծաղկահովիտ
Ծաղկաշեն	Ծաղկաշեն
Ծաղկասար	Ծաղկասար
Ծիլքար	Ծիլքար
Կաթնադրբյուր	Կաթնադրբյուր
Կարբի	Կարբի
Կարմրաշեն	Կարմրաշեն
Կաքավաձոր	Կաքավաձոր
Կոշ	Կոշ
Հակկո	Հակկո
Հարթավան	Հարթավան
Հացաշեն	Հացաշեն
Հնաբերդ	Հնաբերդ
Ձորագլուխ	Ձորագլուխ
Ղաբաղթափա	Ղաբաղթափա
Ղազարավան	Ղազարավան
Մաստարա	Մաստարա
	Ձորագյուղ
Մելիքգյուղ	Մելիքգյուղ
Սիրաք	Սիրաք
Մուլքի	Մուլքի
Ներքին	Ներքին
Բազմաբերդ	Բազմաբերդ
Ներքին	Ներքին
Սասունաշեն	Սասունաշեն
Նիգավան	Նիգավան

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Նոր Ամանոս	Նոր Ամանոս
Նորաշեն (Ապարանի տարածաշրջան)	Նորաշեն
Նորաշեն (Արագածի տարածաշրջան)	Նորաշեն
Նոր Արթիկ	Նոր Արթիկ
Նոր Եղեսիա	Նոր Եղեսիա
Շամիրամ	Շամիրամ
Շենավան	Շենավան
Շենկանի	Շենկանի
Շղարշիկ	Շղարշիկ
Ոսկեթաս	Ոսկեթաս
Ոսկեհատ	Ոսկեհատ
Ոսկեվազ	Ոսկեվազ
Չքնաղ	Չքնաղ
Պարտիզակ	Պարտիզակ
Ջամշլու	Ջամշլու
Ջրամբար	Ջրամբար
Ռ-յա Թագա	Ռ-յա Թագա
Սաղմոսավան	Սաղմոսավան
Սանգյառ	Սանգյառ
Սասունիկ	Սասունիկ
	Կարին
Սարայանց	Սարայանց
Սիփան	Սիփան
Սորիկ	Սորիկ
Սուսեր	Սուսեր
Վարդաբլուր	Վարդաբլուր
Վարդենիս	Վարդենիս
Վարդենուտ	Վարդենուտ
Վերին Բազմաբերդ	Վերին Բազմաբերդ
Վերին Սասունաշեն	Վերին Սասունաշեն
Վերին Սասունիկ	Վերին Սասունիկ
Տեղեր	Տեղեր
Յամաքասար	Յամաքասար
Ուշի	Ուշի
Ուջան	Ուջան
Փարպի	Փարպի
Քուչակ	Քուչակ
Օհանավան	Օհանավան
Օշական	Օշական
Օրգով	Օրգով
Օրթաճյա	Օրթաճյա

Ա Ր Ա Ր Ա Տ Ի Մ Ա Ր Ձ

Կենտրոնը՝ ք. Արտաշատ

Տարածքը՝	2096 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	88700 հա
<i>այդ թվում՝</i> վարելահողեր՝	28345 հա
Քաղաքային համայնքներ	4
Գյուղական համայնքներ	93
Գյուղական բնակավայրեր	94
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)՝	310.0 հազ. մարդ
<i>այդ թվում՝</i> քաղաքային՝	98.7 հազ. մարդ
գյուղական՝	211.3 հազ. մարդ
<p>Արարատի մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 8.2%-ը:</p> <p>1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Արարատի մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 4.9 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 14.7 %-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 2.9 %-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 3.0 %-ը:</p>	

Արարատի մարզի տարածքը եղել է պատմական Հայաստանի Այրարատ նահանգի Ոստան գավառի մի մասը (այստեղ էին գտնվում Արտաշատ և Դվին մայրաքաղաքները): Մարզը գտնվում է հանրապետության հարավ-արևմտյան մասում, գրավում է Արարատյան դաշտի զգալի մասը: Սահմանակից է Թուրքիային և Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետությանը: Մարզն ընդգրկում է 4 քաղաք և 94 գյուղ՝ զբաղեցնելով ՀՀ տարածքի 7%-ը, բնակչության մոտ 70%-ը բնակվում է գյուղերում: Տնտեսության զարգացման համար կարևոր է Երևան քաղաքի հետ անմիջական հարևանությունը:

Մարզում է գտնվում Խոսրովի պետական արգելոցը, Խոր Վիրապի վանքը և Պարույր Սևակի տուն-թանգարանը (գյուղ Չանգակատուն):

Արարատը տնտեսապես զարգացած մարզերից է: Տնտեսության հիմքը գյուղատնտեսությունն է: Այն մասնագիտանում է խաղողագործության, պտղաբուծության, բանջարաբուծության, ինչպես նաև կաթնամսատու ուղղության անասնապահության գծով:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Արարատի մարզի 6027 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 4210-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների 88.3%-ը կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված, գլխավորապես գյուղատնտեսության, առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության (77%) օբյեկտներ են:

Արտաշատ քաղաքը (35.0 հազ. բնակիչ) մարզկենտրոնն է: Քաղաքը գտնվում է Երևանից 29 կմ հեռավորության վրա (հայոց պատմական մայրաքաղաք Արտաշատից 10 կմ հյուսիս-արևմուտք): Քաղաքն ունի բազմաճյուղ արդյունաբերություն (գինու, մրզի պահածոների, կաթի, հախճապակու, խեցեգործական իրերի, կահույքի ու մանվածքային գործարաններ): Ընդարձակվել է կրթական մշակութային ու առողջապահական հիմնարկների ցանցը: Քաղաքի տնտեսական կյանքում երկրագործությունն ու անասնապահությունը դեռևս մեծ տեղ են գրավում:

Արարատ քաղաքը (22.2 հազ.բնակիչ) գտնվում է Երևանից 48 կմ հեռավորության վրա: Հայտնի է որպես ծանր արդյունաբերության կենտրոն. այստեղ է գտնվում ցեմենտի գործարանը և ոսկու կորզման՝ Հայաստանում միակ ֆաբրիկան:

Մասիս քաղաքը (27.1 հազ.բնակիչ) գտնվում է Հրազդան գետի ձախ ափին, խոշոր երկաթուղային ապրանքային կայան է, որն ունի միջմարզային նշանակություն և սպասարկում է Երևան քաղաքին: Գործում են թեթև և սննդի արդյունաբերության ձեռնարկություններ:

Վեդի քաղաքին (14.4 հազ. բնակիչ) նույնպես բնորոշ են սննդի (օդու, գինու, պահածոների արտադրություն) և թեթև արդյունաբերության ճյուղերը:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Արտաշատ	ք. Արտաշատ
Արարատ	ք. Արարատ
Մասիս	ք. Մասիս
Վեդի	ք. Վեդի

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Աբովյան	Աբովյան
Ագատաշեն	Ագատաշեն
Ագատավան	Ագատավան
Այգավան	Այգավան
Այգեգարդ	Այգեգարդ
Այգեպատ	Այգեպատ
Այգեստան	Այգեստան
Այնթափ	Այնթափ
Ավշար	Ավշար
Արալեգ	Արալեգ
Արարատ	Արարատ
Արաքսավան	Արաքսավան
Արբաթ	Արբաթ
Արգավանդ	Արգավանդ
Արմաշ	Արմաշ
Արևաբույր	Արևաբույր
Արևշատ	Արևշատ
Բաղրամյան	Բաղրամյան
Բարձրաշեն	Բարձրաշեն
	Կաթավաբերդ
Բերդիկ	Բերդիկ
Բերքանուշ	Բերքանուշ
Բյուրավան	Բյուրավան
Բուրաստան	Բուրաստան
Գեղանիստ	Գեղանիստ
Գետազատ	Գետազատ
Գետափնյա	Գետափնյա
Գոռավան	Գոռավան
Դալար	Դալար
Դաշտավան	Դաշտավան
Դաշտաքար	Դաշտաքար
Դարակերտ	Դարակերտ
Դարբնիկ	Դարբնիկ
Դեղձուտ	Դեղձուտ
Դիմիտրով	Դիմիտրով
Դիտակ	Դիտակ

Հանայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Դվին	Դվին
Եղեգնավան	Եղեգնավան
Երասխ	Երասխ
Չանգակատուն	Չանգակատուն
Չորակ	Չորակ
Լանջագատ	Լանջագատ
Լանջանիստ	Լանջանիստ
Լանջառ	Լանջառ
Լուսաշող	Լուսաշող
Լուսառատ	Լուսառատ
Խաչփառ	Խաչփառ
Կանաչուտ	Կանաչուտ
Հայանիստ	Հայանիստ
Հնաբերդ	Հնաբերդ
Հովտաշատ	Հովտաշատ
Հովտաշեն	Հովտաշեն
Դուկասավան	Դուկասավան
Մասիս	Մասիս
Մարմարաշեն	Մարմարաշեն
Մխչյան	Մխչյան
Մրգանուշ	Մրգանուշ
Մրգավան	Մրգավան
Մրգավետ	Մրգավետ
Նարեկ	Նարեկ
Նիգամի	Նիգամի
Նշավան	Նշավան
Նոյակերտ	Նոյակերտ
Նորաբաց	Նորաբաց
Նորամարգ	Նորամարգ
Նորաշեն	Նորաշեն
Նոր Խարբերդ	Նոր Խարբերդ
Նոր կյանք	Նոր կյանք
Նոր Կյուրիմ	Նոր Կյուրիմ
Նոր ուղի	Նոր ուղի
Շահումյան	Շահումյան
Շաղափ	Շաղափ
Ոսկետափ	Ոսկետափ
Ոստան	Ոստան
Պարույր Սևակ	Պարույր Սևակ
Ջրահովիտ	Ջրահովիտ
Ջրաշեն	Ջրաշեն
Ռանչպար	Ռանչպար
Սայաթ -Նովա	Սայաթ -Նովա
Սիս	Սիս
Սիսավան	Սիսավան
Սիփանիկ	Սիփանիկ
Սուրենավան	Սուրենավան
Վանաշեն	Վանաշեն
Վարդաշատ	Վարդաշատ
Վարդաշեն	Վարդաշեն
Վեդու գինու գործարան	Վեդու գինու գ-ին կից
Վերին Արտաշատ	Վերին Արտաշատ
Վերին Դվին	Վերին Դվին
Տափերական	Տափերական
Ուրցականջ	Ուրցականջ
Ուրցաձոր	Ուրցաձոր
Փոքր Վեդի	Փոքր Վեդի
Քաղցրաշեն	Քաղցրաշեն

ԱՐՄԱՎԻՐԻ ՄԱՐԶ

Կենտրոնը՝ ք. Արմավիր

Տարածքը՝	1242 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	80711 հա
<i>այդ թվում՝</i> վարելահողեր՝	36243 հա
Քաղաքային համայնքներ	3
Գյուղական համայնքներ	94
Գյուղական բնակավայրեր	95
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)՝	321.1 հազ.մարդ
<i>այդ թվում՝</i> քաղաքային՝	122.7 հազ.մարդ
գյուղական՝	198.4 հազ.մարդ
<p>Արմավիրի մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 8.4 %-ը:</p> <p>1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Արմավիրի մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 9.3 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 17.4 %-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 4.6 %-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 2.0 %-ը:</p>	

Արմավիրի մարզը (*կենտրոնը՝ ք.Արմավիր*) տարածքի մեծությամբ ամենափոքրն է, գտնվում է Արարատյան դաշտում՝ հանրապետության տարածքի արևմուտքում: Մարզը սահմանակից է Թուրքիային, որից բաժանվում է Արաքս և դրա վտակ Ախուրյան գետերով: Զբաղեցնում է ՀՀ տարածքի 4.2%-ը: Բնակչության 60%-ից ավելին բնակվում է գյուղերում:

Արմավիրի մարզը հարուստ է բնական ու պատմական բացառիկ հուշարձաններով: Դրանցից եզակի է Մեծամորի բլրի լանջին պեղված 5000-ամյա հնության (բրոնզեդարյան) մետաղաձուլարանը: Պատմազիտական մեծ արժեք են ներկայացնում Արգիշտիխինի ուրարտական քաղաքի ավերակները, ինչպես նաև Արաքս գետի նախկին հունի ձախ ափին գտնվել է հայոց առաջին մայրաքաղաքը՝ Արմավիրը, որը դարեր շարունակ եղել է տնտեսական ու մշակութային կենտրոն ու մնացել այդպիսին մինչև նոր մայրաքաղաքի՝ Արտաշատի հիմնադրումը: Դրանցից քիչ արևմուտք հայտնաբերվել են Երվանդունիների մայրաքաղաքի՝ Երվանդաշատի փլատակները:

Արմավիրի մարզն իր մեջ ընդգրկում է Արմավիրի, Վաղարշապատի և Բաղրամյանի տարածաշրջանները: Մարզն իր մեջ ներառում է 3 քաղաք՝ Արմավիր, Վաղարշապատ, Մեծամոր և 95 գյուղ: Արմավիրը Արարատի մարզի հետ միասին ՀՀ ամենազարգացած գյուղատնտեսություն ունեցող մարզն է: Առաջատար ճյուղերը խաղողագործությունը, պտղաբուծությունն ու բանջարաբուծությունն են: Արմավիրի մարզում ևս գյուղատնտեսության զարգացման գլխավոր պայմանն արհեստական ոռոգումն է: Տեղական գյուղատնտեսական հումքի վերամշակման համար կառուցվել են գինու, կոնյակի ու պահածոների գործարաններ: Արդյունաբերության ճյուղերից են մետաղամշակումը, սարքաշինությունը, կահույքագործությունը, շինանյութերի արտադրությունը (Արմավիր և Վաղարշապատ քաղաքներ):

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Արմավիրի մարզի 5937 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 3935-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների մոտ 90 տոկոսը կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված, գլխավորապես գյուղատնտեսության, առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության (76%) օբյեկտներ են:

Արմավիր քաղաքը (նախկինում՝ Սարդարապատ, ապա Հոկտեմբերյան, 44.7 հազ.բնակիչ, հեռավորությունը Երևանից 48 կմ է), հանրապետության երիտասարդ ու արագ զարգացող քաղաքներից է, որի արդյունաբերության համախառն արտադրանքի գրեթե 40 տոկոսը բաժինն է ընկնում սննդի արդյունաբերությանը, զարգացած են նաև հաստոցաշինությունը, մեքենաշինությունը, թեթև և շինանյութերի արդյունաբերությունը:

Վաղարշապատ (1945-95թթ.՝ Էջմիածին) քաղաքը (65.5 հազ. բնակիչ) հիմնադրվել է ն.ք. II դարում: Բ.հ. 163թ.՝ հռոմեացիների կողմից Արտաշատ քաղաքի ավերումից հետո, Վաղարշապատը դառնում է Հայաստանի մայրաքաղաքը և մի քանի դար շարունակ հանդիսանում քաղաքական, մշակութային, իսկ հետո նաև հոգևոր ու լուսավորչական կենտրոն: Քաղաքում է գտնվում Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, որը 301թ. հիմնադրվել է Հայաստանում քրիստոնեության տարածող, առաջին կաթողիկոս Գրիգոր Լուսավորչի կողմից: Տաճարը հանդիսանում է Հայաստանի առաջին քրիստոնեական եկեղեցին և առաջիններից մեկը ողջ քրիստոնեական աշխարհում: Այս-տեղ են, ըստ ավանդության, թագադրվել հայ թագավորները:

Մեծամոր քաղաքը (12,5 հազ.բնակիչ) Հայկական ատոմակայանի բնակելի ավանն է (հիմնադրվել է 1969թ.): 1979թ. շահագործման հանձնվեց Հայկական ատոմակայանը՝ 815 հազ. կվտ հզորությամբ:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Արմավիր	ք. Արմավիր
Վաղարշապատ	ք. Վաղարշապատ
Մեծամոր	ք. Մեծամոր

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Ակնալիճ	Ակնալիճ
Ակնաշեն	Ակնաշեն
Աղավնատուն	Աղավնատուն
Ամասիա	Ամասիա
Ամբերդ	Ամբերդ
Այգեկ	Այգեկ
Այգեշատ (Արմավիրի տարածաշրջան)	Այգեշատ
Այգեշատ (Էջմիածնի տարածաշրջան)	Այգեշատ
Ապագա	Ապագա
Առատաշեն	Առատաշեն
Արագած	Արագած
Արագափ	Արագափ
Արաքս (Արմավիրի տարածաշրջան)	Արաքս
Արաքս (Էջմիածնի տարածաշրջան)	Արաքս
Արզավանդ	Արզավանդ
Արզինա	Արզինա
Արմավիր	Արմավիր
Արշալույս	Արշալույս
Արտամետ	Արտամետ
Արտաշար	Արտաշար
Արտիմետ	Արտիմետ
Արևադաշտ	Արևադաշտ
Արևաշատ	Արևաշատ
Արևիկ	Արևիկ
Բագարան	Բագարան
Բաղրամյան (Բաղրամյանի տարածաշրջան)	Բաղրամյան
Բաղրամյան (Էջմիածնի տարածաշրջան)	Բաղրամյան
Բամբակաշատ	Բամբակաշատ
Բերքաշատ	Բերքաշատ
Գայ	Գայ
Գետաշեն	Գետաշեն
Գրիբոյեդով	Գրիբոյեդով

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Դալարիկ	Դալարիկ
Դաշտ	Դաշտ
Դողս	Դողս
Եղեգնուտ	Եղեգնուտ
Երասխահուն	Երասխահուն
Երվանդաշատ	Երվանդաշատ
Զարթոնք	Զարթոնք
Ժղանով	Ժղանով
Լենուդի	Լենուդի
Լեռնագոգ	Լեռնագոգ
Լեռնամերձ	Լեռնամերձ
Լուկաշին	Լուկաշին
Լուսագյուղ	Լուսագյուղ
Խանջյան	Խանջյան
Խորոնք	Խորոնք
Ծաղկալանջ	Ծաղկալանջ
Ծաղկունք	Ծաղկունք
Ծիածան	Ծիածան
Կողբավան	Կողբավան
Հայթաղ	Հայթաղ
Հայկաշեն	Հայկաշեն
Հայկավան	Հայկավան
Հացիկ	Հացիկ
Հոկտեմբեր	Հոկտեմբեր
Հովտամեջ	Հովտամեջ
Հուշակերտ	Հուշակերտ
Ձերժինակի	Ձերժինակի
Մարգարա	Մարգարա
Մեծամոր	Մեծամոր
Մերձավան	Մերձավան
Մյասնիկյան	Մյասնիկյան
Մրգաշատ	Մրգաշատ
Մրգաստան	Մրգաստան
Մուսալեռ	Մուսալեռ
Նալբանդյան	Նալբանդյան
Նոր Արմավիր	Նոր Արմավիր
Նոր Արտագես	Նոր Արտագես
Նորակերտ	Նորակերտ
Նորապատ	Նորապատ
Նորավան	Նորավան
Նոր Կեսարիա	Նոր Կեսարիա
Շահումյան	Շահումյան
Շահումյանի թոչնաֆաբրիկա	Շահումյանի թոչնաֆաբրիկա
Շենավան	Շենավան
Շենիկ	Շենիկ
Ոսկեհատ	Ոսկեհատ
Պտղունք	Պտղունք
Ջանֆիղա	Ջանֆիղա
Ջրաշեն	Ջրաշեն
Ջրառատ	Ջրառատ
Ջրառատի թոչնաֆաբրիկա	Ջրառատի թոչնաֆաբրիկա
Սամաղար	Սամաղար
Սովետական	Սովետական
Վանանդ	Վանանդ
Վարդանաշեն	Վարդանաշեն
Տավորիկ	Տավորիկ
Տանձուտ	Տանձուտ
Տարոնիկ	Տարոնիկ
Փարաքար	Փարաքար Թախրով
Փշատավան	Փշատավան
Քարակերտ	Քարակերտ
Ֆերիկ	Ֆերիկ

ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶ

Կենտրոնը՝ ք. Գավառ

Տարածքը՝	5348 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	240033 հա
<i>այդ թվում՝</i> վարելահողեր՝	95148 հա
Քաղաքային համայնքներ	5
Գյուղական համայնքներ	87
Գյուղական բնակավայրեր	93
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)՝	277.6 հազ. մարդ
<i>այդ թվում՝</i> քաղաքային	102.0 հազ. մարդ
գյուղական	175.6 հազ. մարդ
<p>Գեղարքունիքի մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 7.3 %-ը:</p> <p>1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Գեղարքունիքի մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 3.1 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 15.2 %-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 2.7%-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 2.2%-ը:</p>	

Գեղարքունիքի մարզը գտնվում է Հայաստանի տարածքի արևելքում՝ շրջապատելով Սևանա լիճը: Մահմանակից է Ադրբեջանին: Գեղարքունիքի մարզն իր մեջ ընդգրկում է Գավառի, Ճամբարակի (նախկին՝ Կրասնոսելսկ), Մարտունու, Սևանի և Վարդենիսի տարածաշրջանները: Մարզն իր մեջ ներառում է 5 քաղաք՝ Գավառ, Ճամբարակ, Մարտունի, Սևան, Վարդենիս և 93 գյուղ, զբաղեցնելով ՀՀ տարածքի 18 %-ը (ամենախոշոր մարզն է ըստ տարածքի): Բնակչության մոտ 65%-ը բնակվում է գյուղական բնակավայրերում:

Մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում լճից ազատված տարածքներից հայտնաբերված մինչև 5000-ամյա հնության դամբարանները: Այստեղ շատ են հանդիպում միջնադարյան ճարտարապետական հուշարձաններ, բայց առանձնապես ուշագրավ են բնական հուշարձանները՝ խառնարանային լճերը, խարամային կոները, ընդարձակ «քարային ծովերը»:

Մարզի տնտեսության առաջատար ճյուղը գյուղատնտեսությունն է, որի գլխավոր ճյուղերն են հացահատիկային տնտեսությունը (հատկապես ցորենի մշակումը), կարտոֆիլագործությունը և անասնապահությունը: Գեղարքունիքի մարզը մշտապես եղել է և այժմ էլ մնում է Հայաստանի բնակչությանը թարմ ձուկ մատակարարող հիմնական շրջանը:

Մարզի արդյունաբերության մասնագիտացումը պայմանավորված է աշխատանքային ռեսուրսների ավելցուկով և գյուղատնտեսական հումքի առկայությամբ: այդ պատճառով սննդի արդյունաբերությունից բացի այստեղ առաջին հերթին զարգանում են մեքենաշինության աշխա-

տատար արտադրությունները, որոնք ստեղծվել են մարզի քաղաքներում, ինչպես նաև մի քանի գյուղերում:

Գեղարքունիքի մարզում է գտնվում Սոտքի ոսկու խոշոր հանքավայրը, որին բաժին է ընկնում երկրում արդյունահանվող ոսկու հանքաքարի մեծ մասը:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Գեղարքունիքի մարզի 4351 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 1927-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների 91 տոկոսը կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված գլխավորապես գյուղատնտեսության, առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության օբյեկտներ են:

Մարզկենտրոնը **Գավառ** (նախկինում՝ Նոր Բայազետ, Կամո) քաղաքն է (34.3 հազ. բնակիչ), գտնվում է Երևանից 98 կմ հեռավորության վրա: Հիմնադրել են Արևմտյան Հայաստանի Բայազետ քաղաքից 1830թ. վերաբնակեցված հայերը՝ պատմական Գավառականի տեղում:

Այսօր քաղաքը հանրապետության արդյունաբերական խոշոր կենտրոններից է: Կան սարքաշինական, էլեկտրատեխնիկական, տեքստիլ ու սննդի արդյունաբերության խոշոր գործարաններ, ինչպես նաև կրթական, մշակութա-լուսավորչական ու առողջապահական՝ մարզային նշանակության կենտրոններ:

Սևան քաղաքը (նախկին՝ Ելենովկա, 30.9 հազ. բնակիչ) գտնվում է Սևանա լճի հյուսիս-արևմտյան ափին: Հիմնադրել են անցյալ դարում Ռուսաստանից աքսորված ռուս աղանդավորները: Քաղաքում գործում են շինարարական խոշոր մեքենաների նորոգման, լուսատեխնիկական, ապակե էլեկտրամեկուսիչների գործարանները, հացամթերքի կոմբինատը, “Չուկկոմբինատը” և այլն:

Մարտունի (14,5 հազ.բնակիչ) քաղաքը գտնվում է Սևանա լճի հարավ-արևմտյան ափին (Երևանից 130 կմ հեռավորության վրա): Տնտեսության գլխավոր ճյուղը արդյունաբերությունն է: Գործում են էլեկտրատեղակայման իրերի, պահածոների, հացի, պանրի գործարանները, սննդի կոմբինատը, “Հայգորգ” արտադրական միավորման Մարտունու մասնաճյուղը, շինարարական տրեստը, ՀՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի երկրագործության ԳՀԻ-ի փորձակայանը և այլն:

Վարդենիս (17,6 հազ. բնակիչ) քաղաքի առաջատար ճյուղն արդյունաբերությունն է (Երևանից 168 կմ): Գործում են շինանյութերի կոմբինատը, պանրի և հացի գործարանները, գորգագործական ֆաբրիկան և այլն:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Գավառ	ք. Գավառ
Ճամբարակ	ք. Ճամբարակ
Մարտունի	ք. Մարտունի
Սևան	ք. Սևան
	գ. Գագարին
Վարդենիս	ք. Վարդենիս

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Ազատ	Ազատ
Ախարածոր	Ախարածոր
Ակունք	Ակունք
Աղբերք	Աղբերք
Այգուտ	Այգուտ
	Ձիվիխլու
Այրք	Այրք
Անտառամեջ	Անտառամեջ
Աստղածոր	Աստղածոր
Ավազան	Ավազան
Արեգունի	Արեգունի
Արծվանիստ	Արծվանիստ
Արծվաշեն	Արծվաշեն
Արտանիշ	Արտանիշ
Արփունք	Արփունք
Բերդկունք	Բերդկունք
Գանձակ	Գանձակ
Գեղամաբակ	Գեղամաբակ
Գեղամասար	Գեղամասար
Գեղամավան	Գեղամավան
Գեղարքունիք	Գեղարքունիք
Գեղաքար	Գեղաքար
Գեղիովիտ	Գեղիովիտ Յանրդ Լեռնահովիտ
Գետիկ	Գետիկ
Դարանակ	Դարանակ
Դրմաշեն	Դրմաշեն
Դարաբակ	Դարաբակ
Դրախտիկ	Դրախտիկ
Երանոս	Երանոս
Ջոլաքար	Ջոլաքար
Ջովաբեր	Ջովաբեր
Թագագյուղ	Թագագյուղ
Թթուջուր	Թթուջուր
Լանջաղբյուր	Լանջաղբյուր
Լիճք	Լիճք
Լճաշեն	Լճաշեն
Լճավան	Լճավան
Լճափ	Լճափ
Լուսակունք	Լուսակունք
Խաչաղբյուր	Խաչաղբյուր
Ծակքար	Ծակքար
Ծաղկաշեն	Ծաղկաշեն
Ծաղկունք	Ծաղկունք
Ծափաթաղ	Ծափաթաղ
Ծովագյուղ	Ծովագյուղ
Ծովագարդ	Ծովագարդ
Ծովակ	Ծովակ
Ծովինար	Ծովինար
Կալավան	Կալավան
	Բարեպատ
Կախակն	Կախակն
Կարճաղբյուր	Կարճաղբյուր
Կարմիրգյուղ	Կարմիրգյուղ
Կուք	Կուք
Կուտական	Կուտական Աղոխուշ
Հայրավանք	Հայրավանք

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Չորագյուղ	Չորագյուղ
Չորավանք	Չորավանք
Մաղինա	Մաղինա
Մարտունի	Մարտունի
Մաքենիս	Մաքենիս
Մեծ Մասրիկ	Մեծ Մասրիկ
Ներքին Գետաշեն	Ներքին Գետաշեն
Ներքին Շորժա	Ներքին Շորժա
Նորաբակ	Նորաբակ
Նորակերտ	Նորակերտ
Նորաշեն	Նորաշեն
Նորատուս	Նորատուս
Շատչրեք	Շատչրեք
Շատվան	Շատվան
Շորժա	Շորժա
Չկալովկա	Չկալովկա
Ջաղացածոր	Ջաղացածոր
Ջիլ	Ջիլ
Մարուխան	Մարուխան
Մեմյոնովկա	Մեմյոնովկա
Սոթք	Սոթք
Վահան	Վահան
Վաղաշեն	Վաղաշեն
Վանևան	Վանևան
Վարդածոր	Վարդածոր
Վարդենիկ	Վարդենիկ
Վարսեր	Վարսեր
Վերին Գետաշեն	Վերին Գետաշեն
Վերին Շորժա	Վերին Շորժա
Տորֆավան	Տորֆավան
Տրետուք	Տրետուք
Փամբակ	Փամբակ
Փոքր Մասրիկ	Փոքր Մասրիկ

ԼՈՒՈՒ ՄԱՐԶ

Կենտրոնը՝ ք. Վանաձոր

Տարածքը՝	3789 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	192212 հա
այդ թվում՝ վարելահողեր՝	47823 հա
Քաղաքային համայնքներ	8
Գյուղական համայնքներ	105
Գյուղական բնակավայրեր	122
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)՝	394.1 հազ. մարդ
այդ թվում՝ քաղաքային	265.6 հազ. մարդ
գյուղական	128.5 հազ. մարդ

Լոռու մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 10.4 %-ը:

1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Լոռու մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 5.3 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 9.9 %-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 3.7%-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 3.5%-ը:

Լոռու մարզը տարածքի մեծությամբ երրորդն է (գրադեցնում է ՀՀ տարածքի 12.7%-ը), բնակչության թվով առաջինը: Գտնվում է Հայաստանի հյուսիսում, սահմանակից է Վրաստանին: Բնությունը գեղատեսիլ է՝ հարուստ անտառներով: Մարզում գործում են բազմաթիվ առողջարաններ, հանգստյան տներ: Մարզի տարածքի կենտրոնական մասով անցնում է ՀՀ գլխավոր երկաթուղին: Լոռու մարզի տարածքը զբաղեցնում է պատմական Հայաստանի Գուգարք նահանգի արևելյան կեսը (այս տարածքում 10-11-րդ դարերում գոյություն է ունեցել հայկական անկախ պետություն՝ Լոռու թագավորությունը, մարզի մի մասը հանդիսացել է Չաքարյանների տոհմական կալվածքը):

Շատ են տարբեր դարերից մեզ հասած ճարտարապետական հուշարձանները: Առանձնապես ուշագրավ են Մանահինի ու Հաղպատի համալիրները, Օձունի վանքը, Ախթալայի բերդն ու վանքը, Լոռի քաղաքի ավերակները:

Մարզը ստանում է 1988թ. դեկտեմբերի 7-ի ավերիչ երկրաշարժի գոտու մեջ: Լոռու մարզի կազմում ներառված են 8 քաղաքներ և 122 գյուղեր: Բնակչության գրեթե 70%-ը բնակվում է քաղաքներում:

Լոռին տնտեսապես զարգացած, բազմաճյուղ արդյունաբերություն (հատկապես քիմիական) ու գյուղատնտեսություն (զարգացած են ցեղային անասնաբուծությունը, կաթի արտադրությունը և յուղապանրագործությունը) ունեցող մարզերից է:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Լոռու մարզի 6397 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 3295-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազ-

մակերպությունների 88.7 տոկոսը կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված գլխավորապես գյուղատնտեսության, առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության և շինարարության (75%) օբյեկտներ են:

Մարզկենտրոնը **Վանաձոր** քաղաքն է (նախկինում՝ Մեծ Ղարաքիլիսա, 1930-92թթ.՝ Կիրովական): Բնակչությունը կազմում է 172.7 հազ.մարդ: Գտնվում է Երևանից 120 կմ հեռավորության վրա: Արդյունաբերության համախառն արտադրանքի ծավալով (առաջատարը ճյուղը քիմիական գործարանն է, որը տալիս է քաղաքի արդյունաբերության համախառն արտադրանքի մոտ 30 %-ը, զարգացած են արհեստական մանրաթելերի, սննդի արդյունաբերությունը, մեքենաշինությունը, սարքաշինությունը և այլն), մշակութային և գիտական նշանակությամբ հանրապետության երրորդ քաղաքն է, երկաթուղային ու ավտոխճուղային ճանապարհների կարևոր հանգույց: Առողջարանային կենտրոն է:

Սպիտակ քաղաքը (21.7 հազ. բնակիչ) գտնվում է Փամբակ գետի ափին (Երևանից 100 կմ): Այն ամբողջությամբ ավերվել է 1988թ. աղետալի երկրաշարժից և աշխարհի շատ երկրների կազմակերպությունների և մարդկանց մարդասիրական օգնությամբ վերականգնվում և վերակառուցվում է: Քաղաքը հանրապետության արդյունաբերական կենտրոններից էր: Սպիտակում էր գտնվում Հայաստանի միակ շաքարի գործարանը: Ներկայումս գործում են կարի և “Հայվերելակմեքենա” արտադրական միավորումները, հացամթերքի, սննդի, կենցաղ-սպասարկման կոմբինատները, պանրի գործարանը, թռչնաբուծական ֆաբրիկան և այլն:

Ստեփանավան (25.0 հազ.բնակիչ) քաղաքում գործում են 8 արդյունաբերական ձեռնարկություններ («Արդկապ», բարձր հաճախականության սարքավորումների, պանրի, հացի, գորգեղենի, կահույքի և այլն): Տարածաշրջանի հայտնի առողջարանային կենտրոններից է:

Ալավերդի քաղաքը (24.9 հազ. բնակիչ) գտնվում է Գեբեղ գետի ափին (Երևանից 167 կմ հեռավորության վրա): 19-րդ դարի վերջերին այստեղ է կառուցվել Հայաստանի արդյունաբերության առաջնեկը՝ «Մանես» պղնձաձուլական գործարանը: Այն եղել է մետալուրգիայի ամենահզոր ձեռնարկությունն Անդրկովկասում և տվել է Ռուսաստանում արտադրվող պղնձի 1/4-ը:

Ախթալա քաղաքում գործում է բազմամետաղների հարստացուցիչ ֆաբրիկա (ստացվում է կապարի ու ցինկի խտանյութ, որն արտահանվում է և ձուլվում արտասահմանում):

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Վանաձոր	ք. Վանաձոր
Ալավերդի	ք. Ալավերդի
	գ. Ալյներ
Ախթալա	ք. Ախթալա
	գ. Առողջարանին կից
Թումանյան	ք. Թումանյան
	գ. Քոբեր կայարանի
Շամլուղ	ք. Շամլուղ
	գ. Ախթալա
	գ. Բենդիկ
Սպիտակ	ք. Սպիտակ
Ստեփանավան	ք. Ստեփանավան
	գ. Արմանիս
Տաշիր	ք. Տաշիր

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Ագարակ	Ագարակ
Ազնվածոր	Ազնվածոր
Աթան	Աթան
Աինիձոր	Աինիձոր
Ամրակից	Ամրակից
Այգեհատ	Այգեհատ
Անտառամուտ	Անտառամուտ
Ապավեն	Ապավեն
Արդվի	Արդվի
Արծնի	Արծնի
Արջուտ	Արջուտ
	Արջուտ կայարանին կից
Արևածագ	Արևածագ
Արևաշող	Արևաշող
Աքորի	Աքորի
Բագում	Բագում
Բլագոդարնոյե	Բլագոդարնոյե
Բովածոր	Բովածոր
Գազանաբուծական պետական տնտեսությանը կից	Գազանաբուծական պետական տնտեսությանը կից
Գարգառ	Գարգառ
Գեղասար	Գեղասար
Գյուլագարակ	Գյուլագարակ
Գոգարան	Գոգարան
Գուգարք	Գուգարք
Դաշտաղեն	Դաշտաղեն
Դարպաս	Դարպաս
Դեբետ	Դեբետ
Դսեղ	Դսեղ
Եղեզնուտ	Եղեզնուտ
Թեղուտ	Թեղուտ
Լեջան	Լեջան
Լեռնահովիտ	Լեռնահովիտ
Լեռնանցք	Լեռնանցք
Լեռնապատ	Լեռնապատ
Լեռնավան	Լեռնավան
Լերմոնտով	Լերմոնտով
Լոռի բերդ	Լոռի բերդ
Լորուտ	Լորուտ
Լուսաղբյուր	Լուսաղբյուր
Խնկոյան	Խնկոյան
Ծաթեր	Ծաթեր
Ծաղկաբեր	Ծաղկաբեր
Ծաղկաշատ	Ծաղկաշատ
Կաթնաղբյուր	Կաթնաղբյուր
Կաթնաջուր	Կաթնաջուր
Կաթնառատ	Կաթնառատ
Կաճաճկուտ	Կաճաճկուտ
Կարմիր Աղեգ	Կարմիր Աղեգ
Կողես	Կողես
Կուրթան	Կուրթան
Հագվի	Հագվի
Հալավար	Հալավար
	Գյուլուդարա
	Հայդարլի
	Քիլիսա
Հաղպատ	Հաղպատ
Հարթագյուղ	Հարթագյուղ
Հոբարձ	Հոբարձ
Հովնանածոր	Հովնանածոր

Հանայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Ձյունաշող	Ձյունաշող
Չորագետ	Չորագետ
Չորագյուղ	Չորագյուղ
Չորամուտ	Չորամուտ
	Գոգավան
Դուրսայ	Դուրսայ
Ճոճկան	Ճոճկան
Մարգահովիտ	Մարգահովիտ
Մարց	Մարց
Մեղովկա	Մեղովկա
	Կրուգայա շիշկա
Մեծ Այրում	Մեծ Այրում
	Փոքր Այրում
Մեծավան	Մեծավան
Մեծ Պառնի	Մեծ Պառնի
Մեղվահովիտ	Մեղվահովիտ
	Նորամուտ
Միխայելովկա	Միխայելովկա
Մղարք	Մղարք
Յաղդան	Յաղդան
Նեղոց	Նեղոց
Նովոսելցովո	Նովոսելցովո
Նորաշեն	Նորաշեն
Նոր Խաչակապ	Նոր Խաչակապ
Շահումյան	Շահումյան
Շամուտ	Շամուտ
Շենավան	Շենավան
Շիրակամուտ	Շիրակամուտ
Շնող	Շնող
Չկալով	Չկալով
Պաղաղբյուր	Պաղաղբյուր
Պետրովկա	Պետրովկա
Պրիվոլնոյե	Պրիվոլնոյե
Պուշկինո	Պուշկինո
Ջիլիզա	Ջիլիզա
Ջրաշեն	Ջրաշեն
Սանահին	Սանահին
Սարալանջ	Սարալանջ
Սարահարթ	Սարահարթ
Սարամեջ	Սարամեջ
Սարատովկա	Սարատովկա
	Գետավան
Սարչապետ	Սարչապետ
Սվերդլով	Սվերդլով
Վահագնաձոր	Վահագնաձոր
Վահագնի	Վահագնի
Վարդաբլուր	Վարդաբլուր
Ուռուտ	Ուռուտ
Ուրասար	Ուրասար
Փամբակ	Փամբակ
	Փամբակ կայարանին կից
Քարաբերդ	Քարաբերդ
Քարաձոր	Քարաձոր
Քարինջ	Քարինջ
Քարկոփ	Քարկոփ
Օձուն	Օձուն
	Ամոջ
Ֆիոլետովո	Ֆիոլետովո

ԿՈՏԱՅՔԻ ՄԱՐԶ

Կենտրոնը՝ ք. Հրազդան

Տարածքը՝	2089 քառ.կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	99779 հա
<i>այդ թվում՝</i> վարելահողեր՝	39608 հա
Քաղաքային համայնքներ	7
Գյուղական համայնքներ	60
Գյուղական բնակավայրեր	62
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)՝	328.9 հազ. մարդ
<i>այդ թվում՝</i>	
քաղաքային	201.3 հազ. մարդ
գյուղական	127.6 հազ. մարդ

Կոտայքի մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 8.7 %-ը:

1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Կոտայքի մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 20.7 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 7.4 %-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 6.0 %-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 3.8 %-ը:

Կոտայքի մարզը (*կենտրոնը՝ ք. Հրազդան*) գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի կենտրոնում: Այն զբաղեցնում է հանրապետության տարածքի 7 %-ը, բնակչության՝ 62 %-ը ապրում է քաղաքներում: Կոտայքի մարզն իր մեջ ընդգրկում է Հրազդանի, Կոտայքի, Նաիրիի տարածաշրջանները: Մարզը ներառում է 7 քաղաքներ՝ Հրազդան, Աբովյան, Չարենցավան, Բյուրեղավան, Եղվարդ, Ծաղկաձոր, Նոր Հաճն և 62 գյուղեր:

Կոտայքի մարզը հնում մտել է Մեծ Հայքի Այրարատ նահանգի մեջ, զբաղեցնելով հիմնականում դրա Կոտայք և Նիգ գավառները: Մարզի տարածքի կենտրոնական մասով անցնում են երկրի համար առանցքային նշանակություն ունեցող Երևան-Հրազդան-Սևան ավտոմայրուղին և Երևան-Հրազդան-Իջևան երկաթգիծը:

Կոտայքի մարզում են գտնվում Գառնիի հեթանոսական տաճարը, Գեղարդի վիմափոր, Կեչառիսի վանքերը, Բջնիի բերդը: Գետակների ակունքներին փոխած են 3000-ամյա կենդանակերպ քարե հսկաները՝ «վիշապները»:

Կոտայքը Հայաստանի առավել զարգացած ու բազմաճյուղ տնտեսություն ունեցող մարզերից է: մարզը բացառիկ դեր ունի հատկապես էներգետիկայի բնագավառում: Այստեղ են գտնվում Սևան-Հրազդան կասկադի 6 կայաններից 4-ը և Հրազդանի ՋԷԿ-ը, որոնք միասին վերցրած արտադրում են ՀՀ-ում թողարկվող էլեկտրաէներգիայի կեսից ավելին: Չարգացած են մեքենաշինությունը, շինանյութերի (ցեմենտի) արտադրությունը և սննդի արդյունաբերությունը:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Կոտայքի մարզի 7277 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 3928-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների 90.8 տոկոսը կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա

հիմնված, գլխավորապես առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության և գյուղատնտեսության (76%) օբյեկտներ են:

Հրազդան քաղաքը (63.9 հազ. բնակիչ) գտնվում է համանուն գետի վերին հոսանքի ձախ ափին (50 կմ Երևանից): Հանրապետության արդյունաբերական կարևորագույն կենտրոններից է: Հրազդանում գործում են ջերմաէլեկտրակայանը (հզորագույնն է երկրում), ցեմենտի, «Հրազդան-մեքենա» գործարանները և այլն:

Արոյան քաղաքը՝ նախկին Էլար (մոտ 61,1 հազ. բնակիչ), գտնվում է Երևանից 16 կմ հեռավորության վրա: Այն Երևանի հյուսիսային դարպասն է: Հանրապետության ամենաարագ աճող քաղաքն է, արդյունաբերական խոշոր կենտրոններից մեկը: Այն ստեղծվել է որպես Երևանի արբանյակ քաղաք: Կան աշխատատար ճշգրիտ մեքենաշինության, հատկապես էլեկտրոնային սարքաշինության, գարեջրի հզոր ձեռնարկություններ:

Չարենցավանը (36,3 հազ. բնակիչ) գտնվում է Հրազդան գետի ձախ ափին (Երևանից 38 կմ հեռավորության վրա): Առաջատար ճյուղը մեքենաշինությունն է:

Արզնի քաղաքը հայտնի է որպես հանքային ջրերի արտադրության և առողջարանային, Նոր Հաճնը՝ սարքաշինության ու ադամանդների մշակման, Ծաղկաձորը՝ առողջարանային քաղաքներ:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Հրազդան	ք. Հրազդան
Արոյան	ք. Արոյան
Բյուրեղավան	ք. Բյուրեղավան
Եղվարդ	ք. Եղվարդ
Ծաղկաձոր	ք. Ծաղկաձոր
Նոր Հաճն	ք. Նոր Հաճն
Չարենցավան	ք. Չարենցավան

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Այափարս	Այափարս
Ակունք	Ակունք
Աղավնաձոր	Աղավնաձոր
Առինջ	Առինջ
Արագյուղ	Արագյուղ
Արամուս	Արամուս
Արզել	Արզել
Արզական	Արզական
Արզնի	Արզնի
Արտավազ	Արտավազ
	Փյունիկ
Բալահովիտ	Բալահովիտ
Բջնի	Բջնի
Բուժական	Բուժական
Գառնի	Գառնի
Գեղադիր	Գեղադիր
Գեղաշեն	Գեղաշեն
Գեղարդ	Գեղարդ
Գետամեջ	Գետամեջ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Գողթ	Գողթ
Զառ	Զառ
Զովաշեն	Զովաշեն
Զովունի	Զովունի
Զովք	Զովք
Զորավան	Զորավան
Թեղենիք	Թեղենիք
Լեռնանիստ	Լեռնանիստ
Կաթնաղբյուր	Կաթնաղբյուր
Կամարիս	Կամարիս
Կապուտան	Կապուտան
Կարենիս	Կարենիս
Կոտայք	Կոտայք
Հանքավան	Հանքավան
Հատիս	Հատիս
Հացավան	Հացավան
Ձորաղբյուր	Ձորաղբյուր
Մայակովսկի	Մայակովսկի
Մարմարիկ	Մարմարիկ
Մեղրաձոր	Մեղրաձոր
	Կորչյու
Մրգաշեն	Մրգաշեն
Նոր Արտամետ	Նոր Արտամետ
Նոր Գեղի	Նոր Գեղի
Նոր գյուղ	Նոր գյուղ
Նոր Երզնկա	Նոր Երզնկա
Նուռնուս	Նուռնուս
Ողջաբերդ	Ողջաբերդ
Պողշյան	Պողշյան
Պտղնի	Պտղնի
Ջրաբեր	Ջրաբեր
Ջրառատ	Ջրառատ
Ջրվեժ	Ջրվեժ
Ռադիոկայանին կից գյուղ	Ռադիոկայանին կից գյուղ
Սարալանջ	Սարալանջ
Սոլակ	Սոլակ
Սևաբերդ	Սևաբերդ
Վերին Պտղնի	Վերին Պտղնի
Քաղսի	Քաղսի
Քանաքեռավան	Քանաքեռավան
Քասախ	Քասախ
Քարաշամբ	Քարաշամբ
Ֆանտան	Ֆանտան

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶ

Կենտրոնը՝ ք. Գյումրի

Տարածքը՝	2681 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	165737 հա
<i>այդ թվում՝</i> վարելահողեր՝	84530 հա
Քաղաքային համայնքներ	3
Գյուղական համայնքներ	116
Գյուղական բնակավայրեր	128
Բնակչությունը(1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)՝	361.8 հազ. մարդ
<i>այդ թվում՝</i>	
քաղաքային	243.6 հազ. մարդ
գյուղական	118.2 հազ. մարդ

Շիրակի մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 9.5 %-ը:

1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Շիրակի մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 3.8 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 10.1 %-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 3.8 %-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 6.0 %-ը:

Շիրակի մարզը (*կենտրոնը՝ ք. Գյումրի*) գտնվում է հանրապետության հյուսիս-արևմուտքում, սահմանակից է Թուրքիային և Վրաստանին: Շիրակի մարզն իր անունը ժառանգություն է ստացել պատմական Հայաստանի Այրարատ աշխարհի Շիրակի գավառից: Այն Հայաստանի ամենացրտաշունչ շրջանն է, որտեղ ձմռանն օդի ջերմաստիճանը երբեմն հասնում է -46⁰ -ի: Մարզի տարածքով են անցնում Հայաստանը Վրաստանին կապող գլխավոր երկաթգիծը և ավտոմոբիլային խճուղին: Այստեղ իրար են միանում Հայաստանի և Թուրքիայի երկաթուղային և ավտոճանապարհային ցանցերը: Թուրքիայի հետ սահմանային գետ Ախուրյանի վրա կառուցվել է Ախուրյանի ջրամբարը, որն իր 526 մլն. խմ ծավալով խոշորագույնն է հանրապետությունում:

Մարզի տարածքում են գտնվում Հառիճի, Մարմաշենի վանքերը, Երեբույքի, Արթիկի եկեղեցիները , այլ հնություններ:

Շիրակի մարզի կազմում են գտնվում 3 քաղաք և 128 գյուղական բնակավայր, զբաղեցնում է ՀՀ տարածքի 9%-ը, բնակչության գրեթե 70%-ը բնակվում է քաղաքներում, որից 60%-ը՝ Գյումրի քաղաքում:

1988թ. դեկտեմբերի 7-ի Սպիտակի ավերիչ երկրաշարժը տասնյակ հազարավոր զոհեր խլելուց բացի մեծ ավերածություններ պատճառեց Շիրակի մարզին: Մինչև երկրաշարժը մարզն իր զարգացման մակարդակով և տնտեսական ներուժով երկրում գրավում էր երկրորդ տեղը, զիջելով միայն Երևան քաղաքին: Սակայն ներկայումս մարզի տնտեսությունը խոր անկում է ապրում (երկրաշարժի հետևանքները կործանիչ էին՝ վայրկյանների ընթացքում փլատակների վերածվեցին հզոր գործարաններ, քանդվեցին հազարավոր բնակելի տներ, դպրոցներ, հիվանդանոցներ): Գյուղերում փլատակների տակ մնացին մեծ թվով անասուններ: 1989-91թթ. խորհրդային գրեթե բոլոր հանրապետությունների, արտասահմանյան շատ երկրների ու միջազգային կազմակերպությունների օգնությամբ սկսեցին վերականգնել ավերածությունները: Ներկայումս դանդաղորեն

վերականգնվում են մարզի տնտեսությունը և արտադրական հզորությունները: Մարզի տնտեսության մեջ կարևոր տեղ է գրավում բնական շինանյութերի հանույթը: Հայտնի են Արթիկի՝ տուֆի արդյունահանման խոշոր ձեռնարկությունները:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Շիրակի մարզի 4980 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 2677-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների 87 տոկոսը կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված, գլխավորապես առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության և շինարարության (74%) օբյեկտներ են:

Գյումրի (1924-90թթ՝ Լենինական) քաղաքը գտնվում է Երևանից 116 կմ հեռավորության վրա: Այն բնակչության թվաքանակով, արդյունաբերության համախառն արտադրանքի ծավալով, մշակութային և գիտական նշանակությամբ Հայաստանի երկրորդ քաղաքն է:

Քաղաքը գտնվում է Ախուրյան գետի ձախ ափին: Բնակչության թվաքանակը կազմում է 211.7 հազ.մարդ:

Գյումրիում մինչ ադետալի երկրաշարժը գործել են ավելի քան 50 ձեռնարկություններ: Քաղաքի առաջատար ճյուղը թեթև արդյունաբերությունն էր, հատկապես բամբակե գործվածք-ների արտադրությունը: Չարգացած են նաև սննդի, էլեկտրատեխնիկական, հաստոցաշինական և այլ ճյուղերը: Քաղաքը տրանսպորտային խոշոր հանգույց է:

Արթիկ քաղաքը (24.0 հազար բնակիչ) գտնվում է Արագած լեռնազանգվածի հյուսիս-արևմտյան լանջին: Քաղաքով անցնում են Մարալիկ-Գյումրի երկաթգիծը և Ալազյազ-Գյումրի խճուղին: Ամենախոշոր ձեռնարկություններից են շինարարական իրերի կոմբինատը, գորգեղենի ֆաբրիկան, հացի գործարանը և այլն:

Մարալիկը (մոտ 8 հազ. բնակիչ) գտնվում է Արագած լեռնազանգվածի արևմտյան լանջին: Այստեղով է անցնում Գյումրի - Թալին - Երևան մայրուղին: Գործում են բամբակամանվածքային ֆաբրիկան, «Անի պեմզա», շինանյութերի կոմբինատները, Անիի գլխավորող պանրագործարանը, լուսատեխնիկական էլեկտրասարքավորումների գործարանը և այլն:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Գյումրի	ք. Գյումրի
Արթիկ	ք. Արթիկ
Մարալիկ	ք. Մարալիկ

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Ազատան	Ազատան
Ալվար	Ալվար
Ախուրյան	Արավետ
Ախուրիկ	Ախուրյան
Ադին	Ախուրիկ
	Ադին
Աղվորիկ	Ադին կայարանի
Ամասիա	Աղվորիկի
Այգեբաց	Ամասիա
Անի կայարան	Այգեբաց
Անիպեմզա	Անի կայարանի
	Անիպեմզա

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Անուշավան	Անուշավան
Աշոցք	Աշոցք
Առափի	Առափի
Արդենիս	Արդենիս
Արեգնադեմ	Արեգնադեմ
Արփենի	Արփենի
Արևիկ	Արևիկ
Արևշատ	Արևշատ
Բագրավան	Բագրավան Խարկով
Բայանդուր	Բայանդուր
Բանդիվան	Բանդիվան
Բաշգյուղ	Բաշգյուղ
Բավրա	Բավրա
Բենիամին	Բենիամին
Բերդաշեն	Բերդաշեն
	Պաղակն
Գառնառիճ	Գառնառիճ
	Եղնաջուր
Գեղանիստ	Գեղանիստ
Գետափ	Գետափ
Գետք	Գետք
Գյուլիբուլաղ	Գյուլիբուլաղ
Գոգհովիտ	Գոգհովիտ
Գտաշեն	Գտաշեն
	Կամխուտ
Գուսանագյուղ	Գուսանագյուղ
Երազգավորս	Երազգավորս
Ջարիշատ	Ջարիշատ
	Երիզակ
Ջորակերտ	Ջորակերտ
	Դարիկ
Ջուլգաղբյուր	Ջուլգաղբյուր
Թավշուտ	Թավշուտ
Թորոսգյուղ	Թորոսգյուղ
Իսահակյան	Իսահակյան Բարձրաշեն
Լանջիկ	Լանջիկ
Լեռնագյուղ	Լեռնագյուղ
Լեռնակերտ	Լեռնակերտ
Լեռնուտ	Լեռնուտ
Լուսակերտ	Լուսակերտ
Լուսաղբյուր	Լուսաղբյուր
Ծաղկուտ	Ծաղկուտ
	Լորասար
Կամո	Կամո
Կապս	Կապս
Կառնուտ	Կառնուտ
Կարմրավան	Կարմրավան
Կարմրաքար	Կարմրաքար
Կաքավասար	Կաքավասար
Կրաշեն	Կրաշեն
Կրասար	Կրասար
Հայկաձոր	Հայկաձոր
Հայկասար	Հայկասար
Հայկավան	Հայկավան
Հայրենյաց	Հայրենյաց
Հառիճ	Հառիճ
Հարթաշեն	Հարթաշեն
Հացիկ	Հացիկ
	Մայիսյան կայարանի
Հողմիկ	Հողմիկ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Հոռոմ	Հոռոմ
Հովիտ	Հովիտ
Հովտաշեն	Հովտաշեն
Հովտուն	Հովտուն
Հովունի	Հովունի
Ձիթհանքով	Ձիթհանքով
Ձորակապ	Ձորակապ
Ձորաշեն	Ձորաշեն
Ղազանչի	Ղազանչի
Ղարիբջանյան	Ղարիբջանյան
	Ախուրյան կայարանի
Մայիսյան	Մայիսյան
Մարմաշեն	Մարմաշեն
Մեծ Մանթաշ	Մեծ Մանթաշ
Մեծ Սարիար	Մեծ Սարիար
Մեծ Սեպասար	Մեծ Սեպասար
Մեղրաշատ	Մեղրաշատ
Մեղրաշեն	Մեղրաշեն
Մուսայելյան (Ախուրյանի տարածաշրջան)	Մուսայելյան
Մուսայելյան (Աշոցքի տարածաշրջան)	Մուսայելյան
Նահապետավան	Նահապետավան
Նոր կյանք	Նոր կյանք
Շաղիկ	Շաղիկ
Շիրակ	Շիրակ
Շիրակավան	Շիրակավան
Ողջի	Ողջի
Ոսկեհասկ	Ոսկեհասկ
Պեմզաշեն	Պեմզաշեն
Ջաջուռ	Ջաջուռ
Ջաջուռ կայարան	Ջաջուռ կայարանին կից
Ջրածոր	Ջրածոր
Ջրառատ	Ջրառատ
Ջրափի	Ջրափի
Սալուտ	Սալուտ
Սառնաղբյուր	Սառնաղբյուր
Սարագյուղ	Սարագյուղ
Սարայանց	Սարայանց
Սարակապ	Սարակապ
Սարապատ	Սարապատ
Սարատակ	Սարատակ
Սիզավետ	Սիզավետ
Սպանդարյան	Սպանդարյան
Վահրամաբերդ	Վահրամաբերդ
Վարդաղբյուր	Վարդաղբյուր
Վարդաքար	Վարդաքար
Տուփաշեն	Տուփաշեն
Յողամարգ	Յողամարգ
Փանիկ	Փանիկ
Փոքրաշեն	Փոքրաշեն
Փոքր Մանթաշ	Փոքր Մանթաշ
Փոքր Սարիար	Փոքր Սարիար
Փոքր Սեպասար	Փոքր Սեպասար
Քարաբերդ	Քարաբերդ
Քեթի	Քեթի

ՄՅՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶ

Կենտրոնը՝ ք. Կապան

Տարածքը՝	4506 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	194283 հա
<i>այդ թվում՝</i>	
վարելահողեր՝	48300
Քաղաքային համայնքներ	7
Գյուղական համայնքներ	106
Գյուղական բնակավայրեր	128
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)՝	163.6 հազ. մարդ
<i>այդ թվում՝</i>	
քաղաքային	115.1 հազ. մարդ
գյուղական	48.5 հազ. մարդ

Սյունիքի մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 4.3 %-ը:

1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Սյունիքի մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 5.5 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 6.9 %-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 1.6 %-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 1.7 %-ը:

Սյունիքի մարզը գտնվում է հանրապետության տարածքի հարավում, սահմանակից է Իրանին, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետությանը և Ադրբեջանին: Ներկայիս Սյունիքի մարզը զբաղեցնում է պատմական Սյունիքի (Միսական) մի հատվածը միայն: Օգտակար հանածոներով ՀՀ ամենահարուստ մարզն է: Այն ներառում է 7 քաղաք և 128 գյուղական բնակավայր, զբաղեցնում է ՀՀ տարածքի 15%-ը և ամենաքաղաքաբնակն է Երևանի մարզից հետո՝ քաղաքային բնակչությունը կազմում է 71%:

Հայտնի են Բաղաբերդն ու Որոտնաբերդը, Հալիձորի ամրոցը, Տաթևի, Որոտնա վանքերը: Բնական հուշարձաններից են Գորսի, Խնձորեսկի «քուրգերն» ու այրերը, Շաքիի ջրվեժը, Որոտանի ու Ոզգիի կիրճերը, «Սատանի կամուրջը»:

Սյունիքի մարզը տնտեսական զարգացման ցուցանիշներով զգալիորեն զիջում է մարզերի մեծ մասին, բայց դրանց գերազանցում է իր բնական հարստությունների բազմազանությամբ: Մարզի արդյունաբերությունը մասնագիտացել է գունավոր մետալուրգիայի (մոլիբդենի և պղնձի խտանյութի արտադրություն) և էլեկտրաէներգիայի արտադրության (ջրային էլեկտրակայանների՝ Որոտանի կասկադը) ճյուղերում:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Սյունիքի մարզի 4679 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 2667-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների 90 տոկոսից ավելին կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված, գլխավորապես առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության և գյուղատնտեսության (76 %) օբյեկտներ են:

Կապանը (46,8 հազ. բնակիչ) մարզկենտրոնն է, Հայաստանի խոշոր արդյունաբերական քաղաքներից մեկը (Երևանից 316 կմ): Տնտեսության առաջատար ճյուղը հանքարդյունահանող արդյունաբերությունն է: Կապանի պղնձահանքերը հայտնի էին դեռևս միջին դարերում: Հանքերի արդյունաբերական շահագործումը սկսվել է 19-րդ դարի երկրորդ կեսերին՝ ֆրանսիացիների կողմից: Արդյունաբերության առաջնեկը Չանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատն է:

Գորիս քաղաքը (29.2 հազ. բնակիչ) հիմնադրվել է 1870թ.՝ որպես Ելիզավետապոլի նահանգի Չանգեզուր գավառի կենտրոն (հեռավորությունը Երևանից 246 կմ է): Գորիսում տնտեսության կայուն հիմք ստեղծվել է Որոտանի կասկադի, մասնավորապես Տաթև ՀԷԿ-ի կառուցմամբ: Գործում են միկրոէլեկտրաշարժիչ, ավտովերանորոգման, պանրի, հացի և այլ գործարանները :

Մեղրին (5.6 հազ. բնակիչ) գտնվում է Մեղրի գետի աջ ափին (Երևանից 400 կմ հեռավորության վրա): Քաղաքում գործում են պահածոների, գինու, հացի գործարանները և այլն:

Միսիան քաղաքի (Երևանից 210 կմ հեռավորության վրա) տնտեսության զարգացումը կապված է Որոտանի ՀԷԿ-ի կասկադի հետ: Բնակչությունը կազմում է 19.0 հազ. մարդ: Խոշոր ձեռնարկություններից են “Հայէլեկտրալույս” արտադրական միավորման թողարկիչ-կարգավորիչ սարքերի գործարանը, երկաթբետոնե կառուցվածքների գործարանը, շինիրերի կոմբինատը, տրիկոտաժի ֆաբրիկան և այլն:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Կապան	ք. Կապան
Ագարակ	ք. Ագարակ
Գորիս	ք. Գորիս
Դաստակերտ	ք. Դաստակերտ
Մեղրի	ք. Մեղրի
Միսիան	ք. Միսիան
Քաջարան	ք. Քաջարան

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Ագարակ	Ագարակ
Ալդարա	Ալդարա
Ախլաթյան	Ախլաթյան
Աղիտու	Աղիտու
Աղվանի	Աղվանի
Անգեղակոթ	Անգեղակոթ
Անտառաշատ	Անտառաշատ
Աշոտավան	Աշոտավան
Առաջածոր	Առաջածոր
Արավուս	Արավուս
Արծվանիկ	Արծվանիկ
Արևիս	Արևիս
Բալաք	Բալաք
Բարձրավան	Բարձրավան
Բնունիս	Բնունիս

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Բոնակոթ	Բոնակոթ
Բռուն	Բռուն
Գեղանուշ	Գեղանուշ
	Գոմարան
Գեղի	Գեղի
	Գեղավանք
	Կարդ
Գետաթաղ	Գետաթաղ
Գորայք	Գորայք
Գուղեմնիս	Գուղեմնիս
Դավիթ Բեկ	Դավիթ Բեկ
Դարբաս	Դարբաս
	Շամբ
Դովրուս	Դովրուս
Եղեգ	Եղեգ
Եղվարդ	Եղվարդ
Թանահատ	Թանահատ
Թասիկ	Թասիկ
Լեհվազ	Լեհվազ
Լեռնաձոր	Լեռնաձոր
	Կավճուտ
	Մուսայլամ
Լիճք	Լիճք
Լծեն	Լծեն
Լոր	Լոր
Խալաջ	Խալաջ
Խդրանց	Խդրանց
Խնածախ	Խնածախ
Խնձորեսկ	Խնձորեսկ
Խոզնավար	Խոզնավար
Խոտ	Խոտ
Ծավ	Ծավ
	Շիշկերտ
Ծղուկ	Ծղուկ
Կաղնուտ	Կաղնուտ
Կարճևան	Կարճևան
Կոռնիձոր	Կոռնիձոր
Կուրիս	Կուրիս
Հալիձոր	Հալիձոր
Հարթաշեն	Հարթաշեն
Հարժիս	Հարժիս
Հացավան	Հացավան
Ջորաստան	Ջորաստան
Ղարատղա	Ղարատղա
Ղզլջուղ	Ղզլջուղ
Ճակատեն	Ճակատեն
Մուցք	Մուցք
Ներքին Խնձորեսկ	Ներքին Խնձորեսկ
Ներքին Խոտանան	Ներքին Խոտանան
Ներքին Հանդ	Ներքին Հանդ
Նռնաձոր	Նռնաձոր
Նորաշենիկ	Նորաշենիկ
Նորավան	Նորավան
Շաղատ	Շաղատ
Շաքի	Շաքի
Շենաթաղ	Շենաթաղ
Շիկահող	Շիկահող
Շինուհայր	Շինուհայր
Շվանիձոր	Շվանիձոր
Շրվենանց	Շրվենանց
Շուռնուխ	Շուռնուխ
	Աղբուլաղ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
	Դուրդրույաղ
	Փայտամշակման գործ-ին կից
Որոտան (Գորիսի տարածաշրջան)	Որոտան
Որոտան (Միսիանի տարածաշրջան)	Որոտան
Չափնի	Չափնի
Սալվարդ	Սալվարդ
Սառնակունք	Սառնակունք
Սյունիք	Սյունիք
	Արզնակ
	Դիցմայրի
	Խորձոր
	Ներքին Գյողաքլու
Սոֆլու	Սոֆլու
	Յղունի
Սպանդարյան	Սպանդարյան
Սվարանց	Սվարանց
Սրաշեն	Սրաշեն
Սևաքար	Սևաքար
Վահրավար	Վահրավար
Վաղատին	Վաղատին
Վաղատուր	Վաղատուր
Վանեք	Վանեք
Վարդանիձոր	Վարդանիձոր
	Այգեձոր
	Մարալգամի
Վերին Գիրաթաղ	Վերին Գիրաթաղ
	Ներքին Գիրաթաղ
Վերին Գյողաքլու	Վերին Գյողաքլու
Վերին Խոտանան	Վերին Խոտանան
Վերիշեն	Վերիշեն
Տաթև	Տաթև
Տանձավեր	Տանձավեր
Տանձատափ	Տանձատափ
Տաշտուն	Տաշտուն
Տեղ	Տեղ
Տոյրս	Տոյրս
Տորունիք	Տորունիք
Ուժանիս	Ուժանիս
Ույծ	Ույծ
Փայախան	Փայախան
	Աջաբաջ
	Հաջաթին
	Չայքենդ
Փիրլու	Փիրլու
Քաշունի	Քաշունի
Քաջարան	Քաջարան
Քարահունջ	Քարահունջ
Քարաշեն	Քարաշեն
Քյուրուտ	Քյուրուտ
	Քիրս
Օխտար	Օխտար

ՎԱՅՈՑ ՁՈՐԻ ՄԱՐԶ

Կենտրոնը՝ ք. Եղեգնաձոր

Տարածքը՝	2308 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	75939 հա
<i>այդ թվում՝</i>	
վարելահողեր՝	19857 հա
Քաղաքային համայնքներ	3
Գյուղական համայնքներ	41
Գյուղական բնակավայրեր	52
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)	69.1 հազ. մարդ
<i>այդ թվում՝</i>	
քաղաքային	28,4 հազ. մարդ
գյուղական	40,7 հազ. մարդ

Վայոց ձորի մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 1.8 %-ը:

1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Վայոց ձորի մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 1.0 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 3.2 %-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 0.7 %-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 0.5 %-ը:

Վայոց Ձորի մարզը զբաղեցնում է Չանգեզուրի հյուսիսային տարածքը: Սահմանակից է Նախիջևանի Հանրապետությանը և Ադրբեջանին: Նախկինում Վայոց Ձորի տարածքը մտել է Մեծ Հայքի Սյունիք նահանգի մեջ, կազմելով նրա Վայոց Ձորի մարզը, Ռուսաստանին միանալուց հետո կազմում էր Երևանի նահանգի Շարուր-Գարալագյազի գավառը: Այն ներառում է 3 քաղաք և 52 գյուղ, զբաղեցնում է ՀՀ տարածքի 7.8%-ը, բնակչության 60%-ը բնակվում է գյուղերում:

Վայոց Ձորի տնտեսական հզորությունը մեծ չէ: Երկրի տնտեսության մեջ զբաղեցրած տեղը շատ ավելի համեստ է, քան մյուս մարզերինը: Արտադրության ընդհանուր ծավալում գերակշռողը գյուղատնտեսությունն է: Մարզը Հայաստանում միակն է, որտեղ գերակշռում է մեքենայական ոռոգումը, այսինքն ջուրը դաշտերին հասցվում է պոմպակայանների միջոցով:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Վայոց Ձորի մարզի 1556 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 1035-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների 87 տոկոսը կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված, գլխավորապես առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության և գյուղատնտեսության (70%) օբյեկտներ են:

Եղեգնաձոր քաղաքը (11,7 հազ. բնակիչ) մարզկենտրոնն է՝ Սյունիքի հնագույն բնակավայրերից մեկը (Երևանից 119 կմ հեռավորության վրա): Քաղաքի գործող արդյունաբերական ձեռնարկություններից են պահածոների, պանրի գործարանները և այլն: Քաղաքի շրջակայքում պահպանվել են կիկլոպյան ամրոցների մնացորդներ:

Ջերմուկը (10,3 հազ.բնակիչ) գտնվում է 2070 մ բարձությամբ լավային սարավանդի վրա (հեռավորությունը Երևանից 170 կմ է): Քաղաքի անվանումը կապված է հանքային տաք աղբյուրների՝ ջերմուկների հետ: Ամենախոշոր արդյունաբերական ձեռնարկությունը “Ջերմուկ” հան-

քային ջրի գործարանն է: Քաղաքը բարձր լեռնային կլիմայական առողջարան է: Ջրերն իրենց հանքային կազմով եզակի են և առողջարար:

Վայքը (1939-90թթ.՝ Ազիգբեկով) գտնվում է Երևանից 135 կմ հեռավորության վրա: Բնակչության թվաքանակը կազմում է 7,7 հազ. մարդ: Գործող ձեռնարկություններից են “Հայ-գորգ”, շինանյութերի, պլաստմասսաների գործարանները և այլն:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Եղեգնաձոր	ք. Եղեգնաձոր
Ջերմուկ	ք. Ջերմուկ
	գ. Կեչուտ
Վայք	ք. Վայք

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Ագարակաձոր	Ագարակաձոր
Ագատեկ	Ագատեկ
Աղավնաձոր	Աղավնաձոր
Աղնջաձոր	Աղնջաձոր
Արենի	Արենի
	Անաղու
Արին	Արին
Արտաբույնք	Արտաբույնք
Արտավան	Արտավան
Արփի	Արփի
Բարձրունի	Բարձրունի
Գետափ	Գետափ
Գլաձոր	Գլաձոր
Գնդեվազ	Գնդեվազ
Գնիշիկ	Գնիշիկ
	Մոզրով
Գողթանիկ	Գողթանիկ
Գոմք	Գոմք
	Ախտա
	Կապույտ
Ելփին	Ելփին
Եղեգիս	Եղեգիս
Ջառիթափ	Ջառիթափ
	Հորաղիս
Չեղեա	Չեղեա
Թառաքումք	Թառաքումք
Խաչիկ	Խաչիկ
Խնձորուտ	Խնձորուտ
Կարմրաշեն	Կարմրաշեն
Հերիեր	Հերիեր
Հերմոն	Հերմոն
	Արատես
	Կալասար
Հորբատեղ	Հորբատեղ
Հորս	Հորս
Մալիշկա	Մալիշկա
Մարտիրոս	Մարտիրոս

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Նոր Ազնաբերդ	Նոր Ազնաբերդ
Շատին	Շատին
Չիվա	Չիվա
Ռինդ	Ռինդ
Սալլի	Սալլի
Սարավան	Սարավան
	Ուղեձոր
Սերս	Սերս
Վարդահովիտ	Վարդահովիտ
	Գետիկվանք
	Սևաժայռ
Վերնաշեն	Վերնաշեն
Փոռ	Փոռ
Քարագլուխ	Քարագլուխ

ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶ

Կենտրոնը՝ *ք. Իջևան*

Տարածքը՝	2704 քառ. կմ
Գյուղատնտեսական հողատեսքեր՝	75085 հա
<i>այդ թվում՝</i>	
վարելահողեր՝	2028 հա
Քաղաքային համայնքներ	4
Գյուղական համայնքներ	58
Գյուղական բնակավայրեր	61
Բնակչությունը (1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ)՝	156.6 հազ. մարդ
<i>այդ թվում՝</i>	
քաղաքային՝	63.0 հազ. մարդ
գյուղական՝	93.6 հազ. մարդ

Տավուշի մարզի բնակչությունը 1998թ. կազմել է հանրապետության բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 4.1 %-ը:

1998թ. հանրապետության արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալում Տավուշի մարզի տեսակարար կշիռը կազմել է 1.6 %-ը, գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի՝ 4.7 %-ը, մանրածախ ապրանքաշրջանառության՝ 1.9 %-ը և ծառայությունների ընդհանուր ծավալում՝ 1.3 %-ը:

Տավուշի մարզը գտնվում է Հայաստանի տարածքի հյուսիս-արևելյան հատվածում: Սահմանակից է Ադրբեջանին և Վրաստանին: Մարզի տարածքի մեծ մասը մտել է Մեծ Հայքի Գուգարք և Ուտիք նահանգների մեջ, Ռուսաստանին միանալուց հետո կազմել է Ելիզավետապոլի նահանգի Գևախ գավառը: Մարզի բնությունն անգուգական է՝ հարուստ անտառներով: Աղստ գետի ավազանում գտնվում է Գիլիջանի պետական արգելոցը: Կան բազմաթիվ ուշագրավ պատմական հուշարձաններ՝ Գոշավանքը, Հաղարծնի ու Մակարավանքի համալիրները, Տավուշ բերդը և այլն:

Մարզը ներառում է 4 քաղաք և 61 գյուղական բնակավայրեր, զբաղեցնում է ՀՀ տարածքի 9 %-ը, բնակչության 60%-ը բնակվում է գյուղերում:

Տավուշի մարզը Հայաստանի Հանրապետության վառ արտահայտված գյուղատնտեսական շրջաններից է: Մինչև հողի սեփականաշնորհումը Տավուշը երկրի ծխախոտի հումք արտադրող գլխավոր շրջանն էր: Գյուղատնտեսության առաջատար ճյուղը ներկայումս պտղաբուծությունն է (հատկապես դեղձի): Անասնապահության բնագավառում գերակշռող խոզաբուծությունն է:

1999թ. հունվարի 1-ի դրությամբ պետական ռեզիստրում գրանցված են Տավուշի մարզի 3183 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնցից 1775-ը՝ անհատ ձեռնարկատերեր: Առևտրային կազմակերպությունների 91.6 %-ը կոլեկտիվ, խառը և քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված, գլխավորապես առևտրի և սպասարկումների, վերամշակող արդյունաբերության և շինարարության (80%) օբյեկտներ են:

Տավուշի մարզկենտրոնը **Իջևան** (նախկինում՝ Քարվանսարա) քաղաքն է (20,8 հազ. բնակիչ): Գտնվում է Երևանից 137 կմ հեռավորության վրա: Ներկայումս Իջևանը Հայաստանի ամբողջ հյուսիս-արևելյան հատվածի վարչական, արդյունաբերական, կրթամշակութային կենտ-

րոնն է և տրանսպորտային հանգույցը: Տնտեսության զարգացած ճյուղերն են գորգագործությունը (երկրում միակը, որ արտադրում է մեքենայագործ գորգեր), փայտամշակումը, բենտոնիտի, գինու արտադրությունը: Գործում է նաև կարի ֆաբրիկա:

Դիլիջան քաղաքը (23.9 հազ. բնակիչ) Երևանից հեռու է 101 կմ: Դիլիջանը լեռնակլիմայական հայտնի առողջավայր է: Ի սկզբանե այն զարգացել է որպես առողջարանային քաղաք, իսկ ավելի ուշ կառուցվել են նաև արդյունաբերական ձեռնարկություններ, կրթական ու մշակութային հաստատություններ: Քաղաքում գործող արդյունաբերական ձեռնարկություններից ամենախոշորը «Իմպուլս» սարքաշինական գործարանն է: Գործում են նաև կահույքի, «Դիլիջան» հանքային ջրերի գործարանները և այլն:

Նոյեմբերյանի (մինչև 1938 թ.՝ Բարանա) բնակչությունը կազմում է 6,5 հազ.մարդ: Քաղաքի տնտեսության մեջ կարևոր դեր ունեն անտառտնտեսությունը և սննդի արդյունաբերությունը, հատկապես պահածոների, գինու արտադրությունը: Շրջակայքում կան Ն.ք. II-I հազարամյակների դամբարաններ, ամրոցներ:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Իջևան	ք. Իջևան
Բերդ	ք. Բերդ
Դիլիջան	ք. Դիլիջան
Նոյեմբերյան	ք. Նոյեմբերյան

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Ազատամուտ	Ազատամուտ
Ակնաղբյուր	Ակնաղբյուր
Աղավնավանք	Աղավնավանք
Աճարկուտ	Աճարկուտ
Այգեհովիտ	Այգեհովիտ
	Կայան
Այգեձոր	Այգեձոր
Այգեպար	Այգեպար
Այրում	Այրում
Աչաջուր	Աչաջուր
Արծվաբերդ	Արծվաբերդ
Արճիս	Արճիս
Բագրատաշեն	Բագրատաշեն
Բաղանիս	Բաղանիս
Բարեկամավան	Բարեկամավան
Բերդավան	Բերդավան
Բերքաբեր	Բերքաբեր
Գանձաքար	Գանձաքար
Գետահովիտ	Գետահովիտ
Գոշ	Գոշ
Դեբետավան	Դեբետավան
Դեղձավան	Դեղձավան

Հանայնքի անվանումը	Բնակավայրերի անվանումը
Դիտավան	Դիտավան
Դովեղ	Դովեղ
Ենոքավան	Ենոքավան
Թեղուտ	Թեղուտ
Թովուզ	Թովուզ
Իծաքար	Իծաքար
Լճկաձոր	Լճկաձոր
Լուսահովիտ	Լուսահովիտ
Լուսաձոր	Լուսաձոր
Խաչքառակ	Խաչքառակ
Խաչարձան	Խաչարձան
	Գեղատափ
	Ճերմակավան
Ծաղկավան (Իջևանի տարածաշրջան)	Ծաղկավան
Ծաղկավան (Տավուշի տարածաշրջան)	Ծաղկավան
Կիրանց	Կիրանց
Կոթի	Կոթի
Կողբ	Կողբ
Հաղարծին	Հաղարծին
Հաղթանակ	Հաղթանակ
Հովք	Հովք
Մոսեսգեղ	Մոսեսգեղ
Նավուր	Նավուր
Ներքին Կարմիր աղբյուր	Ներքին Կարմիր աղբյուր
Նորաշեն	Նորաշեն
Ոսկեպար	Ոսկեպար
Ոսկեվան	Ոսկեվան
Չինարի	Չինարի
Չինչին	Չինչին
Չորաթան	Չորաթան
Պառավաքար	Պառավաքար
Պտղավան	Պտղավան
Ջուջևան	Ջուջևան
Սարիգյուղ	Սարիգյուղ
Սևքար	Սևքար
Վազաշն	Վազաշեն
Վարագավան	Վարագավան
Վերին Կարմիր աղբյուր	Վերին Կարմիր աղբյուր
Վերին Քյուրփյու	Վերին Քյուրփյու